

Illyés Elemér

Magyarok Romániában a nyolcvanas években

Tények és esélyek

A közelgő ezredforduló előestéjén két látszólag különböző, de kihatásaiban összefüggő folyamat határozza meg a romániai magyarok létfeltételeit: az elnyomórendszer állandósulása és fokozása, s a belpolitikai helyzet elbizonytalanodása. Románia fő gondja a katasztrofális gazdasági helyzet, s ezen belül az általános elszegényedés és az ebből eredő elégedetlenség. A belpolitikai természetű gondok s nem utolsósorban a megoldatlan nemzetiségi kérdés intézkedéseiben kiszámíthatatlanná s az eszközeiben nem válogató egzekutorrá teszi Bukarest politikai és állami vezetőségét.

Az általános romlás nyilván nemcsak a nemzeti kisebbségeket, hanem az ország egész lakosságát sújtja. A megállapítás – ami egyébként a román emigráció egyik fő argumentuma is – első látszatra helyénvalónak is tűnik. De ha figyelembe vesszük, hogy a romániai kisebbségek a művelődési, társadalmi és gazdasági fejlődésből kizáródtak és emellett még egy totalitárius rendőrállam elnyomórendszerében élnek, akkor megváltozik a helyzetkép.

A teljesség érdekében nem elfelejtendő az ország mizériáit ellensúlyozni célzó, a mintegy pótlásként nyújtott patriotikus légkör megteremtése s a sovén nacionalizmus és annak levezető csatornái: a nemzeti gyűlölködés és az elszántság a magyar etnikum minden lehető eszközzel való eltüntetésére. Megsokszorozódtak és radikalizálódtak a felszámolás eszközei és félelmetesen apadnak a kisebbség létbiztosító feltételei, a megmaradás biztosítékai. Olyan állapot ez, melyet teljes-

ségében csupán a benne élők érzékelhetnek és foghatnak fel. A kiszivárgó hírek csak sejtetik, de nem vetítik a maguk valóságában a felszín alatt végbemenő változásokat.

Ebben a helyzetben felvetődik a kérdés: újjáteremtődhet-e a romániai magyar társadalom, vagy csak – a belátható határokon belül – meghosszabbítódik létformája? Mi az, ami visszafordíthatatlan, ami mint létfenntartó elem végképp megszűnt és mi az, ami még egy esetleges regenerációhoz megmaradt? A kérdések a hatalom körén belül mozognak s ez megkérdőjelez minden lehető alternatívát. Marad tehát a tények és esélyek reális felmérése.

Ha valamikor, hát éppen az ezredforduló előestéjén vált sorsfordítóvá az anyanyelv léte vagy nem léte; éppen akkor, amikor visszaszorítása eddig soha nem tapasztalt ütemben folyik és térvesztése máris beláthatatlan következményekkel jár. Tudjuk, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség anyanyelvének az 1945–1949-es évek oktatásából való kizárása egy emberöltő eltelte után is érezteti hatását.

Többször hírt adtunk arról, hogy a nemzeti kizárólagosság elvére épült román nemzetiségi politika diszkriminációs rendszere a romániai magyar kisebbséget a művelődési, társadalmi és gazdasági élet perifériáira szorította s ennél fogva egyenlőtlenségi helyzetbe került a többségi néppel szemben; elmaradt a modern társadalmi fejlődés követelményeitől. A nemzetiségi arányeltolódás egy-két évtized leforgása alatt nyilvánvalóvá vált.

Már az ötvenes évek végétől, a magyar és román iskolák összevonása után nyomon követhető az anyanyelv használatának és az iskolai továbbképzés lehetőségének a fokozatos visszaszorítása. A nemzeti érdekek megvalósítását és megvédését szolgáló intézményes keretek nagy részét megszüntették, s ugyanakkor megkezdődött a még meglévő autonóm intézmények fokozatos felszámolása. Ismert tény, hogy a kisebbség végső menedéke az anyanyelv és fennmaradása attól függ, milyen mértékben tudja értelmiségi utánpótlását biztosítani. A nemzeti identitásában megtört, saját nyelvétől, kultúrájától és szellemi vezetőitől megfosztott népeket könnyű beolvasztani.

Az utolsó húsz év fejleményeinek a vizsgálatánál súlyos törések észlelhetők a romániai magyar társadalom kulturális életmegnyilvánulásaiban, aminek közvetlen következménye a nemzeti-nemzetiségi kultúra megtorpanása, csökkent értékűvé válása és az értelmiségi réteg fokozatos társadalmi eljelentéktelenedése.

A nyolcvanas évek elejére végképp megfogalmazódott a román kultúrpolitika valóságos célja: az anyanyelvi oktatás teljes felszámolása, a kisebbségnek a lehető legalacsonyabb művelődési szintre való visszaszorítása s az értelmiségi utánpótlás folytonosságának az elvágása. Ennek a politikának a gyakorlata példák példája annak, hogyan lehet, milyen módszerek bevetésével egy etnikum kultúráját fokozatosan elsorvasztani és túlélését megrövidíteni. Az iskolai ellátásnak központi jelentősége van a kisebbség életében s egyik fő determinánsa szellemi életképességének.

A hivatalos statisztikai adatokat véve alapul, induljunk ki abból az általános megállapításból, hogy a magyar oktatási nyelvű intézményekben tanulók létszáma jóval kevesebb, mint amennyi a magyar lakosság országos arányszáma alapján megilletné. Ez a megállapítás érvényes – a hivatalos statisztika manipulációi ellenére is – az anyanyelvi oktatás minden szintjére és még szembetűnőbb, ha az arányokat országos viszonylatban vizsgáljuk.

Nem véletlen, hogy a hivatalos iskolapolitika az anyanyelvi oktatás legalsóbb – az alapfokú – és legfelsőbb – a felsőfokú – hálózatát rombolja szét; e két oktatási lehetőség kikapcsolása ugyanis önmagától kizárja az oktatás közbeeső szintjét. Ennek az alapvető megfontolásnak a rendszerében a kijátszhatóság megszámlálhatatlan fondorlata váltakozik.

A nyolcvanas évek közepétől különös elszántsággal folyik a még meglévő székelyföldi anyanyelvi iskolahálózat legapróbb részletekre is kiterjedő megsemmisítése. A hivatalos oktatásügyi politika módszerei itt különös módon érvényesülnek, a száraz adatok csak részben érzékeltetik a központilag irányított elnemzetietlenítő törekvés folya-

matát; ezen belül egyes oktatási intézményként változó árnyalásokra lenne szükség, hogy kibontakozhasson az elrománosítás közvetlen valósága. Példának lehetne felhozni a sepsiszentgyörgyi 2. számú ipari líceumot, ahol az állami biztonsági szervek és a megyei hatóságok kádereit helyezték a pedagógiai állásokba. Az ugyancsak Sepsiszentgyörgyön működő és a közoktatásügyi minisztérium hatáskörének közvetlen alárendelt textil líceum ó-romániai területekről Erdélybe irányított román nemzetiségű tanulók egyik összekötő csatornája.¹

Az 1985-ös évre elrendelték a magyar pedagógusoknak a kötelező nyelvvizsgát s ugyanakkor minden szakon megtiltották, hogy a magyar gimnáziumot végzett tanulók magyar nyelven írassák a felvételi dolgozatot.² Ez megint csak azt eredményezte, hogy a sikertelen nyelvvizsga következtében állását veszített magyar óvónők és tanárok helyébe román – gyakran ó-királysági – pedagógusokat helyeznek.

A kötelező román nyelvű főiskolai felvételi vizsga a románosítási törekvés újabb eszközévé vált: ha a magyar tannyelvű iskolát végzett tanuló nem felvételizhet sikerrel, akkor elmarad a továbbtanulástól; ha ezt el akarja kerülni, akkor nem anyanyelvű, hanem román tannyelvű iskolába iratkozik. A felvételi vizsgák bukaresti vizsgáztató bizottság előtt folynak, verseny jellegűek, az ország területéről bárki beiratkozhat. A román jelöltek mindenképpen nagyobb eséllyel rendelkeznek. A vizsgát csak egy alkalommal engedélyezik.

Az alulról irányított románosítási program már az óvodákban kezdődik, ahol az úgynevezett vegyes csoportokban a foglalkozás kétnyelvű; a lassú sorvadás előtt álló magyar csoportban naponta kötelező egy román foglalkozás.

A magyar és román iskolák ötvenes évek végi összevonásával az anyanyelvi oktatást irányító nemzetiségi szervek, a tulajdonképpeni tanfelügyelőségek megszűntek, illetve a megyék adminisztratív átszervezése után csak megyei szinten működhettek; innen fokozatosan kiszorították, helyükbe úgynevezett szaktanfelügyelőket szerveztek. Az 1984-85-ös iskolai évben csupán öt megyében volt még magyar nemzetiségű szaktanfelügyelő: Kovászna, Hargita, Maros,

Kolozs és Szatmár megyékben. A fő tanfelügyelői állásokat csaknem kivétel nélkül románok töltik be. Így például a 80 százalékban magyar népességű Hargita megyében a nyolcvanas évek elején majdnem az összes magyar nemzetiségű tanügyi vezetőt leváltották és helyüket románok foglalták el.³ Ezzel a másik székely megye, Hargita anyanyelvi oktatása is, a Kovászna megyeihez hasonlóan, a teljes felszámolás előtt áll. A Kovászna megyében legutóbb kinevezett 109 tanár közül 102 román nemzetiségű, többnyire ó-romániai, a Hargita megyében kinevezett 123 tanár közül 115 román; a szintiszta magyar lakosságú Székelyudvarhelyen 27 tanárból csupán 2 tanár magyar nemzetiségű.

A számok megszólaltatása már önmagában is eléggé szemlélteti a románosítás, illetve az elnemzetietlenítés méreteit. S nem kell mondanunk, hogy a román tanárok a magyar pedagógusok helyét foglalták el, akiket viszont ó-romániai megyékbe helyeztek át.

Az új típusú szakközépiskolák 1966-67. évi megszervezése után megszűnt a nemzetiségek nyelvén való szakoktatás: a 196 intézményből például egyetlen egyben sem létesült magyar tanítási nyelvű osztály, az ipari tanulók képzése is kizárólag román nyelven folyik. Ismeretes, hogy az elméleti vagy általános líceumok – a régi gimnáziumok és főgimnáziumok utódai – 70 százalékát román tanítási nyelvű szaklíceummá, illetve szakmai iskolává alakították át. Már előzetesen eltörölték a több százados hagyománnyal rendelkező erdélyi kollégiumok történelmi nevét és számokkal, vagy román történelmi személyiségek nevével helyettesítették.

Az értelmiségi utánpótlás ellátását biztosító felsőfokú anyanyelvi oktatás a nyolcvanas évek közepére gyakorlatilag megszűnt. A negyvenes évek második felétől még fennálltak a teljesen magyar nyelvű oktatási intézmények, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, a mezőgazdasági, képzőművészeti és zenei főiskola, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet és az ugyancsak Marosvásárhelyen működő és a színészképzést ellátó Szentgyörgyi Istvánról elnevezett színművészeti intézet.

A nyolcvanas évek első felében már csak két intézmény látta el az erdélyi magyar tudományosság szükségleteit: a kolozsvári Babes-Bolyai egyetem és a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet. Az anyanyelvi oktatást azonban mindkét intézményben minimálisra csökkentették, s ezzel működésük formálissá vált. A kolozsvári egyetemen, az ideológiai tantárgyakon és a magyar nyelv- és irodalom szakon kívül alig adnak elő magyar nyelven; 1983-tól megszűnt a magyar nyelvű történészképzés, a magyar nyelvi és irodalmi szakra az 1985-86-os tanévre mindössze négy magyar hallgatót vettek fel. Egyes fakultásokra, mint például a jogi karra, csak a helybeli hatóságok írásbeli jóváhagyásával lehet beiratkozni.

Míg a román diplomások túlnyomó többsége erdélyi – gyakran magyarlakta – megyékben helyezkedhet el, addig a magyar végzősök kizárólag ó-romániai vagy erdélyi román iskolákban kapnak állást. Pedig egyedül a székelyföldi magyar oktatási intézményekben 30-40 magyar szakos tanár helye vár betöltésre.⁴

A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézettel kapcsolatban tudnunk kell, hogy 1945 után mint a kolozsvári egyetem orvostudományi részlege működött, majd 1948-tól, Kolozsvár magyar szellemi központjának a felbomlasztása során, mint önálló magyar tannyelvű intézményt Marosvásárhelyre helyezték.

Magyar jellegét egy kormányrendelet törte meg, mely az intézményt kétnyelvűvé alakította át, amennyiben keretében román tagozatok létesítését is elrendelte. Ettől kezdve fokozatosan elrománosították. Az intézmény sorsára az 1982–83-as tanév tanári karának nemzetiségi összetétele vet leginkább fényt: míg például az 1970–71-es és az 1982–83-as tanévek között a kisebbségi tanárok száma együttesen 56-tal, ezen belül a magyar nemzetiségűeké 44-gyel csökkent, a román nemzetiségű tanárok száma 33-mal nőtt.⁵

Ugyanabban az időben a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen a magyar tanárok száma 55-tel fogyott, míg a románoké 33-mal növekedett.

A tervszerűen és központilag irányított etnikai szétszórás politikájának a gyakorlata legkövetkezetesebben a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet végzőseivel szemben érvényesült: egész évfolyamokat helyeztek az utolsó tíz év alatt Erdélytől 300–400 kilométerre eső ó-romániai megyékbe. Hiteles forrásból vett értesülésem szerint, egy székelyföldi tanárnak például tizennyolc órás utat kell megtennie vonattal, hogy az orosz határhoz közel eső moldvai faluban tanító feleségét meglátogathassa. Másrészt, bekövetkezett az a paradox helyzet, hogy magyar oktatási nyelvű iskolákba magyarul nem beszélő és a szakmában járatlan ó-romániai pedagógusokat helyeznek.

A széttelepítési politika végső célja az etnikai váltás: az a kétirányú intézkedés, mely Erdély tömör magyar nemzetiségű vidékeinek fellazítására törekszik, ugyanakkor az ó-romániai lakosság tömeges betelepítését irányítja, s ezáltal erőszakos változást okoz az erdélyi megyék nemzetiségi és társadalmi arculatán. Szerves részét képezi ez a terv annak a törekvésnek is, mely a kulturálisan jóval magasabb fokon álló Erdély és a társadalmi és művelődési fejlődésben messze visszamaradt ó-királyság közti szintkülönbséget igyekszik 1920 óta kiegyenlíteni.

Az áthelyezésekkel egész tanármegzedékek esnek ki a magyar közművelődés folytonosságából. És nemcsak családi kötelékeket rombol szét és tudatzavarokat okoz, hanem megfosztja a magyar társadalmat saját értelmiségi rétegétől, magyar nyelvközösségeket s így azok oktatási intézményeit változtatja kétnyelvűvé és a saját nyelvi és nemzeti közösségéből kiszakadt családok gyermekeit pedig kizárja az anyanyelvi oktatásból. A hetvenes években meghirdetett úgynevezett társadalmi-kulturális homogenizálás – a románosítás kodifikálása – következményeként másfél évtized leforgása alatt jelentékeny nemzetiségi eltolódások észlelhetők az erdélyi városok lakossága etnikai összetételében.

Kolozsvár román többségűvé vált, Marosvásárhely lakossága már csak ötven százalékban magyar, ezt követik a székelyföldi városok: Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Kézdivásárhely és Székelyudvarhely.

Két-három évtized óta folyamatban van az erdélyi városok magyar történelmi múltjának az eltüntetése is.

Ebben az időben kezdődött a Székelyföld iparosítása, a nemzetiségi politika pozitív megnyilvánulásaként elkönnyvelt gazdasági fellendülés, mely azonban rövidesen a románosítás és etnikai váltás egyik hatásos eszközének bizonyult. Az üzemek vezetésére ugyanis román diplomásokat alkalmaznak s egyidejűleg olcsó román munkaerőt telepítenek a magyarlakta városokba. Így a nemzeti közösségtől elszakadt magyar szakember kénytelen az ó-romániai iparban felkínált, számára csak hátrányos munkalehetőséget elvállalni, s a szakképzésből kizárt helybeli magyar munkás legfeljebb mint segédmunkás nyerhet alkalmazást. Az ipartelepítési politika tízezres tömegeket érint.

Az önálló magyar kulturális intézmények működésének fokozatos megszüntetése után, a romániai magyar értelmiség, ha szűkre szabott határok közt is, de gyarapíthatta kulturális javait és jelentős értéktöbbletet tudott felmutatni. Miután a nyolcvanas évek közepétől a felsőfokú anyanyelvi oktatás s egyben az értelmiségi utánpótlás gyakorlatilag megszűnt, a kulturális értéktermelés esélyei is minimálisra csökkentek. Ezzel együtt a százados hagyományokra tekintő erdélyi tudományosság folyamatossága is megtört.

A frusztráció menekülésre kényszeríti a romániai magyar értelmiséget. Olyan – már feltartóztathatatlaná vált – folyamat, mely elhatározó jelentőségű lehet majd az ezredforduló felé haladó romániai magyar társadalom további létének alakulására. Kezdetben esetenként, az anyaországba való áttelepülés formájában mutatkozott a jelenség, később, az elnyomás eldurvulásával nagyobb arányú, de még mindig nem riasztó hatású meneküléssé duzzadt. Ekkor már nemcsak a szomszédos Magyarország volt az új egzisztenciák célja, hanem a nyugati, sőt a tengerentúli országokba is megindult a kivándorlás.

A magyar hatóságok egy ideig nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget e folyamatnak, bár nem fogadták szívesen az újonnan

érkezőket; a menekülők számának a növekedésével azonban megnehezítik az áttelepülést azzal indokolván, hogy ne néptelenedjenek el az erdélyi magyarlakta területek, s a magyar lakosság ne maradjon vezetők nélkül. De vajon egy bekövetkezendő exodus nem teszi-e próbára az anyaország teherbíró képességét?

A nyolcvanas években napirenden lévő inkvizíciós körülmények, rendőrsikánok, üldöztetések, öngyilkosságba hajszolások, az egzisztenciális félelem, az általános pogromhangulat, s nem utolsósorban a rezignáció, a veszített ügy tudata, különösen a fiatal székely értelmiséget állította a maradás, vagy az önfeladás alternatívája elé. A saját bőrükön tapasztalt mindennapi élmények legtöbbjüket a szülőföld kényszerelhagyására indította.

Olyan fiatalokról van szó, akik mindeddig hitet tettek az otthonmaradás mellett, s akik – ha már kénytelenek történelmi szerepüket feladni – továbbra is az anyanyelv közegében szeretnének maradni. Ezt azonban nem csupán a már említett magyarországi korlátozások akadályozzák, hanem a román hatóságok is inkább hajlandók a nyugati országokba való kivándorlást támogatni. A kivándorlók ugyanis a fennálló rendelkezések szerint többé nem térhetnek vissza Romániába. Így nemcsak pótolhatatlan űrt hagy maga után ez a nemzedék az új helyzethez viszonyuló értelmiség újratermelődésében, de – épp fiatal életkoruk miatt – a nemzeti identitás feladásának a veszélye is nagyobb náluk, mint az idősebb nemzedéknél; új jövőjük formálása, az új helyzethez való alkalmazkodás teljes életformaváltást követel.

A maradás vagy a menekülés alternatívájának lelki indítékait kutatva, nehéz lenne ítéletet alkotni az egyik vagy a másik szándék jóváhagyására vagy elítélésére. Mindkét döntés, bármilyen oldalról is tekintjük, torokszorító: a menekülőknél, vagy az otthonmaradóknál egyformán. De vajon lehet-e a nyomorúság lelkiállapotában a történelmi sors távlataiban gondolkodni?

A felsőfokú anyanyelvi továbbtanulás lehetőségétől való megfosztás után, a román párt- és államvezetőség 1986 novemberétől tervbe vette

a középfokú magyar tanítás felszámolását is. Erről ad hírt egy bizalmas jelentés. A rendelet még nem került nyilvánosságra, s ismerve az ilyen természetű román jogszabályok fondorlatait, előreláthatólag nem is fog. A tervek szerint, középfokú szinten a magyar nyelvű oktatás mindössze a magyar nyelvre és irodalomra redukálódik; ilyen értelemben rendelték el az új iskolai tankönyvek összeállítását is. Hasonló tervek már a hetvenes években érlelődtek, de csak most lettek beilleszthetők az elnemzetietlenítés programjába.

Az egyetemekre és főiskolákra való kötelező román nyelvű felvételi vizsga és a numerus clausus gyakorlatának a bevezetése után, újabb lényeges számbeli eltolódások várhatók a többségi nép javára, mely társadalmi, gazdasági, közügyi és művelődési téren a kulcspozíciókat eddig is a maga javára igyekezett kisajátítani. Ezzel szemben, már a hatvanas évektől nyilvánvalóvá vált a kisebbség egyenlőtlenségi helyzetbe jutása. Így például 1966-ban minden tízezer városos lakó 12 éven felüli románra 494,34 felsőfokú diplomával rendelkező jutott, ellenben minden tízezer városos lakó 12 éven felüli magyarra csupán 255,87.

Országos viszonylatban a 12 éven felüli románoknál minden tízezer közül 219,64-nek volt felsőfokú végzettsége, ugyanakkor a magyaroknál csak 150,69-nek.⁶A hatvanas évek óta további jelentős nemzetiségi eltolódások mentek végbe: a kisebbségi diplomások száma újabb csökkenést mutat és a román értelmiség nagyarányú számbeli növekedésével szemben a nyolcvanas évekre már szinte elenyészővé vált.

Az érdemleges anyanyelvi oktatás felszámolásával és az értelmiség számottevő rétegeinek eljelentéktelenedésével vagy teljes kikapcsolásával, az állambiztonsági apparátus egyik fő feladatának tekinti a kultúr munkát végző személyek – mint például tanárok vagy papok – lelki megtörését, vagy fizikai megsemmisítését.

Ez a jelenség egyelőre vidéken figyelhető meg olyan személyeknél, akik az állami hatóságok által megszabott kultúrtevékenységen túlmerészkedve, munkájukat nemzetmentő feladatnak tekintették, elkötele-

zettségükkel és erkölcsi kiállásukkal a hatalmi elnyomás elleni magatartás jelképévé váltak. A hatósági megtorlásokat a szokásos házkutatások előzik meg, ezeket különböző természetű rendőrsikánok, üldöztetések, az illetők évtizedes munkájának – többek között falumonográfiáknak – a megsemmisítése, végül megfélemlítések és többeknek az öngyilkosságba való kergetése követi. A vidéki népművelők elleni drasztikus intézkedésekkel az államhatósági szervek példát statuálnak.

Egyidejűleg a magyar kisebbség érdekvédelmét szolgáló – még meglévő – intézmények vezetői és az erdélyi magyar egyházak ellen is megindult a támadás. Így például a nemzetiségek nyelvén publikáló Kriterion Könyvkiadó önálló szervezetének a további sorsa is bizonytalanná vált, felszámolása vagy teljes átszervezése csak idő kérdése; sorsával a Román Kommunista Párt – a kisebbségek nyelvét nem ismerő – úgynevezett „különleges” brigádja foglalkozik.

Magyar nyelvű könyvkiadás az utóbbi harmincöt év folyamán egyharmadára csökkent, s így is a kiadott könyvek nagy része pártbeszéd és román írók műveinek a fordítása. A valóságos helyzetet tükröző statisztikai számok megdöbbentő képet mutatnak: évente általában egy magyar nyelvű könyv jut egy romániai magyar főre.⁷

Az újabb intézkedések során leváltották vagy önkéntesen lemondatták a fontosabb magyar nyelvű sajtóorgánumok vezetőszerkesztőit, amit – az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése szerint – általában „betegnyugdíjazással” álcáznak. A leváltottak vagy „nyugdíjazottak” helyére a rezsimet kiszolgáló személyek kerülnek, s ennek megfelelően romlik a lapok színvonala is.

Az erdélyi magyar közművelődés egyetlen és leghatékonyabb fórumának, a *Művelődés* című folyóiratnak a megjelenését 1985 elején betiltották, s ezzel majdnem egyidejűleg megszüntette a Román Televízió a magyar nyelvű műsorok eddigi 180 perces sugárzását; fokozatosan csökkentették a magyar, német és szerb nyelvű vidéki stúdiók rádióadásait is, csupán Bukarest közvetít félórás, illetve 15 perces műsort – többnyire híreket – a kisebbségek nyelvén.⁸

A román egyházpolitika minden lehető eszközt felhasznál az erdélyi magyar egyházak fokozatos gyöngítésére, szegregációjára s végül szórványegyházzá csökkentésére. Az egyházak központi vonzásköréből kiszakadt szórványegyházak teljes elsorvasztása csak idő kérdése. Kedvez a bomlasztás munkájának az egyházak nemzetközi elszigeteltsége, a katolikus egyház legális státus nélkülsége és az ateizmust szentesítő szocialista állam.

Az iskolapolitikában alkalmasnak bizonyult eljárások az egyházak oktatási intézményeiben is érvényre jutottak: a numerus clausus bevezetése máris lényegesen csökkentette a lelkészi utánpótlást s ezáltal egész egyházközsegek maradnak pásztor és anyanyelvi védelem nélkül. Az istentisztelet ugyanis az egyetlen hely, ahol a magyar nyelvet még korlátlanul lehet használni.

Az egyházak ellen folytatott aknamunka bevált módszerei szerint először is korlátozni kell az egyházkormányzat szabad cselekvőképességét és kollaboránsokat kell helyezni az egyházi vezetés soraiba.

Kollaboráns személyek végzik el ugyanis azt a belső bomlasztó munkát, amit az állami egyházi hatóságok az egyházon belüli ellenállás miatt csak részben vagy egyáltalán nem tudnak megvalósítani. Ők az ellenállók denunciánsai, az elnemzetietlenítő politika megbízható cinkostársai és a megfélemlítési légkör megteremtői; időközönként hűségnyilatkozatokban fejezik ki az állam iránti teljes lojalitásukat.⁹

A totalitárius rendszerben kipróbált kontraszelekció nemcsak a hatalom gyakorlásában, hanem az elnemzetietlenítési politika intézményrendszerében is bevált. Különös jelentősége van a hagyományos román fanarióta-bizantin jellegű államapparátusban. A párt Központi Bizottságában vagy magasabb tisztségekben, valamint fontosabb társadalmi és művelődési kulcspozíciókban olyan magyar nemzetiségűeket alkalmaznak, akik meggyőző tanújelét adták a párt- és államvezetőséggel szembeni lojalitásuknak és nemcsak cinkostársai, hanem aktív támogatói is a magyar etnikum erőszakos asszimilációjának. Ezek a személyek rendszerint román házastársat választanak, gyerekeiket román szellemben nevelik és a besúgórendszernek is hasznos szolgálatot tesznek.

Magyar nyelvű román asszimilánsok előnyben részesülnek a kontra-selekció pozíciórendszerében: magyar vagy magyarosan hangzó név azt a látszatot kelti, hogy a vezetésben olyanok is részt vesznek, akik a magyar társadalom érdekeit képviselik; ezenkívül az arányos nemzetiségi összetétel elvének ily módon való szemléltetése a külföldi propaganda céljait is szolgálja. A gyakorlatban bebizonyosodott, hogy a soknemzetiségű Romániában a nemzeti jogegyenlőség sohasem valósult meg.

A romániai nemzeti kisebbségek nincsenek sem a közigazgatásban, sem a kulturális-, gazdasági-, társadalmi-, vagy igazságügyi szerveknél országos arányszámuknak megfelelően képviselve. Az egyenjogúság politikai elve alapján a kisebbségeket nem csupán az egyetemes emberi jogok, de sajátos kollektív-autonóm jogok illetnék meg. Romániai viszonylatban azonban a helyzet másként fest.

A gyakorlatban még nyomát sem találni annak a nemzetiségi politikának, mely faji és nemzetiségi egyenjogúságot, nyelvi és vallási szabadságot biztosítana az ott élő kisebbségeknek; kötelezettségek, melyeket a több nemzetiségű Románia egykor magára vállalt és amelyeket külföldi propagandájában hamis statisztikák és statisztikai kiértékelések által ma is terjeszt.

Az ezredforduló küszöbén a romániai nemzeti, nyelvi és vallási kisebbségek létformájában új helyzet teremődött. A soknemzetiségű Románia közel háromnegyed századnyi idő elteltével sem volt képes megoldani a jelentős számot kitevő nemzetiségek problémáit. A német kisebbség nyolc százados erdélyi létét feladva, többségében a kivándorlás mellett döntött, s ugyanazt a kényszermegoldást választotta a romániai zsidók közössége.

Jelen van mintegy két és fél millió magyar, akiknek a léte fejtörést okoz Bukarest politikai és állami vezetőségének. Másképp kifejezve: nem tud mit kezdeni a történelmi és számbeli súlyánál fogva is jelentős nemzetrésszel, jóllehet felszámolását – tragikus módon – senki sem akadályozza. S éppen abból a tényből kifolyólag, hogy a hatalom

úgy bánhat el a két és fél millió magyarral ahogy akar, megteremtődött – a román államvezetőség szerint történelmileg és logikailag is megokolt – beolvasztás elve.

Ehhez csak úgy lehetett eljutni, ha a román közvéleményt és a vezetőséget magyar-ellenességre hangolják át, ami részben sikerült is. Az áthangoláshoz szükséges volt előzetesen létrehozni a romániai magyarok történelmi bűnösségének a doktrínáját, amit viszont magyarellenes pamfletek kiadásával lehetett a közvéleménnyel elhitetni. Így lett a romániai magyar társadalom egészére rászabott történelmi bűnösség hamis vádja a magyar etnikum erőszakos beolvasztásának a fő érve és a nemzeti identitás megtörésének egyik eredője.

A történelmi bűnösség sztereotip vádjának tervszerű manipulálása azt a célt szolgálja továbbá, hogy eleve megfossza a magyar nemzetiséget minden védekezési lehetőségtől, a román tömegekben viszont a nemzeti államon belüli beolvasztás szükségességének és Erdély elvitathatatlan történelmi jog alapján való birtoklásának a tudatát táplálja.

A nyolcvanas években nem kevesebb, mint egy tucat magyarellenes pamflet jelent meg s a román sajtó egyre sűrűbben publikál uszító hangvétellű írásokat, amelyeket a romániai magyar lapoknak is közölniük kell.

Nem kell hangsúlyoznunk az írott szövegek történelmietlenségét, primitív okfejtését és kíméletlenül indulatos – gyakran útszéli – stílusban fogalmazott közhelyeit. Viszont alkalmasak arra, hogy megteremtsék a faji gyűlölködés sovinszta légkörét, az agresszív nacionalizmust és a magyarellenességet magyar-üldözésre hangolják át. Amilyen mértékben fokozzák a magyar társadalom történelmi diszkreditálását, ugyanolyan mértékben táplálják a román nemzeti nagyság és felsőbbrendűség eszméjét. S ezt olyan módon, hogy a magyar kisebbség már-már idegen, szinte fölösleges testként hat ebben a közegben.

A nyolcvanas évekre egységes és intézményes formát nyert a magyarellenes kampány. Egységesítése abban áll, hogy Bukarest a „revizio-

nizmus” és „irredentizmus” jelszavával a nyugati román emigráció jelentős rétegeit is mozgósítani tudta.

Ebben a tekintetben – paradox módon – a különben rezsimellenes román emigráció és a bukaresti párt- és államvezetőség teljesen egyetért. Árnyalati különbséget kell tennünk azonban olyan értelemben, hogy a román emigrációt voltaképpen az Erdély-kérdés köti Ceaușescuhoz: szervezeteik programjában az Erdélyért való sík-raszállásnak rangos helyet szántak. Felfogásuk szerint a mai Romániában az elnyomás egyformán sújt magyart és románt is, következésképpen a romániai magyarok sérelmei alaptalanok, nem más, mint a nyugati magyar emigráció koholt propagandája, a valóságban revizionista és irredenta eszmék forrása. És ez, ami elválasztja a magyar és román emigrációt.

Nem lehet a magyar emigráció kiállítását a romániai magyarok emberi jogaiért a propaganda szintjére süllyeszteni, vagy a régen elkoptatott revizionizmus szólamával azonosítani. Az igaz, hogy a román emigráció hangja jóval mérsékeltebb és áttételesebb mint Bukaresté, s közülük többen elítélik nyilvánosan is a hivatalos román nemzetiségi politikát. Továbbmenve, a román emigráció többségének a felfogása szerint, Ceaușescu nyílt kisebbségellenes politikája okozati összefüggésben áll Románia nemzetközi hitelrontásával.

Ez a felismerés azóta nyert értelmet, amióta a nyugati idegen nyelvű sajtó élénkebb érdeklődést mutat a romániai magyarok helyzete iránt. Kitérőként érdemes megjegyezni, hogy a nyugati sajtó híradásának nagy része másodforrásból, a helyzet belső összefüggéseit nem ismerő újságírók tollából kerül nyilvánosságra, történelmi múltunkat illetően gyakran elfogult hangnemben és pontatlan adatokkal. El kell ismerünk azt is, hogy a nyugati közvélemény közömbössége – épp a sajtó híradásai következtében – megtört: lassanként behatolt a köztudatba a bukaresti párt- és államvezetés nacionalista kormányzati rendszere és kisebbségellenes politikája.

Többször felvetődött a magyar és román emigráció közeledésének a kérdése s ilyen tekintetben kísérlet is történt.¹⁰ Az általános hatalmi elnyomás s ezen belül a romániai magyarok diszkriminálása ellen

fejezte ki tiltakozását több Nyugaton élő román író és tudós egy közösen aláírt manifesztumban, melyet a román nyelvű emigrációs lap, a *Lupta* közölt. Ám a jószándékú közeledés mögött ott lappang a két nép múltjára nehezedő történelmi teher s nem egy esetben a román biztonsági szervek nyílt fellépése vagy fenyegető magatartása.

Románia többet áldoz külföldi propagandájára, mint az ország kulturális fejlesztésére. A győztes dunavölgyi népek történetében egykor oly hasznosnak bizonyult „propaganda” azonban közel háromnegyed század óta elvesztette fogalmi jelentőségét: faji győlöletté vált. Mert mi más lenne a magyarellenes pamfletok és sajtóhadjárat értelme, ha nem a nemzeti gyűlölködés szítása?

A magyarellenes kampány következetes felszínen tartása szempontjából éppoly fontosnak bizonyult a román nép veszélyeztetettségének a hirdetése. Szórványosan elhangzott beszédek, sajtóközlemények gyakran utalnak nyíltan vagy burkoltan Magyarország Erdéllyel kapcsolatos aspirációira, s ebben a Szovjetunióknak is bizonyos szövetséges szerepet tulajdonítanak. Ebbe a gondolatmenetbe épül bele a nemzetiségi kérdés, mely – a román vezetőség hivatalos kinyilatkoztatása szerint – régen megoldódott, létezését csupán a magyar irredenta táplálja Moszkva sugallatára.

E kontextusban kerül felszínre a besszarábiai (Moldvai Köztársaság) románok helyzetének az egyenrangúsítása a romániai magyarok helyzetével. A román vezetőség szerint semmi ok nincs arra, hogy a romániai magyarokkal szemben gyakorolt nemzetiségi politika külön legyen, mint a besszarábiai szovjet nemzetiségi politika, ahol közismerten teljes diszkrimináció folyik. A párhuzam abszurditása persze nem szorul további magyarázatra.

A román nép veszélyeztetettségének a tünete idővel tömegpszichózisá duzzadt, tetszés szerint alkalmazható a tömegek mozgósítására, magyarellenességre, az ország gazdasági mizériáiból származó elégedetlenség és a személyi kultusz túlkapásainak az elterelésére. Összefüggésben áll ezzel az állami függetlenség és szuverenitás jelszava.

A nyugati megfigyelők által gyakran tévesen értelmezett román függetlenségi politika hangoztatása a valóságban azt a célt szolgálja, hogy elterelje a figyelmet a nemzeti kisebbségek problémáiról, illetve semlegesítsen minden kívülről jövő politikai, gazdasági vagy más természetű nyomást, továbbá, hogy az országot gazdasági előnyökhöz juttassa és a hatalom belső állásait biztosíthassa. Az általános elégedetlenség ellenére is a román tömegek nagy része meg van győződve Ceaușescu nemzeti érdekeket védő politikájáról. S amiről már többször szó esett, a román párt- és államvezetőség tudatában van annak, hogy a kisebbségek helyzetének az érdekében csakis kívülről lehet nyomást gyakorolni, következésképpen vigyáz arra, hogy az elnyomórendszer gyakorlatát az emancipációs politika hangoztatásával ellensúlyozza és tart attól, hogy az elnyomás bizonyítható tényei nyilvánosság elé kerülnek.

A román nép veszélyeztetettségének a pszichózisa, rémhírek terjesztése (a magyar hadsereg felvonulása a román határra) nem véletlen, hanem a magyarellenes hírverés tervszerű manipulálásának fontos alkotó része. A helyzet megdöbbenően emlékeztet az 1944. októberi pogromhangulatra, azzal a különbséggel, hogy akkor sajtó és érdekvédelmi szervezet állt a megfélemlített erdélyi magyarok mögött s a magyarellenes kilengések inkább rögtönzött jellegűek voltak, míg a jelen körülményeit a teljes etnikai kiszolgáltatottság és az évtizedek óta érlelődő tervszerűség határozza meg.

Aki figyelemmel kísérte a romániai magyarok utolsó harminc évének a történetét, megállapíthatja, hogy a nemzetiségi politika változásait a kommunista párt előzetes döntései határozták meg. Így nyertek a Román Kommunista Párt 1984. november 19. és 21. közt megtartott 13. kongresszusán a magyar etnikum beolvasztására utaló határozatok végleges megfogalmazást. Ezek közt szerepel a magyarlakta területek gazdasági-közigazgatási átrendezésének a terve is a magyar etnikum fellazítása céljából.

A 13. pártkongresszus után a jogvédelemnek még a minimális lehetősége is megszűnt. Ellenben megerősítették a hatalmi mechanizmus erőszakszervezeteit, átépítették az ország távbeszélő hálózatát, hogy

az állambiztonsági szerveknek lehetővé tegyék minden magánvonal lehallgatását.

Növekedett a besúgók száma és a belügyi szervek emberüldözése. Erre utal az új titkos államvédelmi intézmény megszervezése Ceaușescu vezetése alatt. A szervezet semmiben sem különbözik a Vasgárda két világháború közti legionárius-hitlerista mozgalmi csoportosulásaitól, céljuk ugyanaz: faj- és kisebbség-ellenesség. A szervezet úgynevezett „különítményekkel” rendelkezik, melyek feladata a milícia és a titkosrendőrség állásainak a megerősítése és preventív közbelépésével az ellenzék megtörése. A különítmények tagjai, kizárólag román nemzetiségűek, magyarulakta vidékeken is.

Új értelmet kapott a Magyarországtól való elszigetelés politikája: kíméletlenebbé és megalázóbbá váltak a határsíkáknak s teljesen elzárták a Magyarországon megjelenő könyvek behozatalát.

Tömörebben kifejezve: fokozottabbá és türelmetlenebbé vált minden, ami a romániai magyar lét eltüntetésére törekszik. Mindezek függvényében, ha reálisan mérjük le a romániai magyarok fennmaradási esélyeit, további tűnődésekre, spekulatív következtetésekre sok idő már nem marad.

Kényelmes álláspont volna az országon belüli demokratikus megújulásban, vagy bármily hatalmi változásban reménykedni, vagy a magyar–román viszony javulására várni. Románia politikai rendszere blokkon belüli, a magyar–román viszony közel háromnegyed évszázad óta a holtponton vesztegel. Nem feltételezhető, hogy a közeljövőben egyik vagy a másik állapot megváltozna.

Magyar–román viszonylatban a romániai magyarok helyzete a háborút lezáró békeszerződések után kialakult felfogás függvényévé vált, ami a nemzeti kisebbségek kérdését „belső ügynek” nyilvánította.

Hosszú ideig irredentizmusnak minősült, ha Magyarország érdeklődést mutatott a szomszéd államokban élő magyar anyanyelvűek sorsa iránt. Ez a felfogás alapján máig sem változott.

A romániai magyarok helyzetével kapcsolatos hivatalos vagy félhivatalos magyarországi kijelentésekre a román kormány – az ország belső ügyeibe való beavatkozás elvére hivatkozva – mindenkor elutasító, támadó hangon reagált.

1956 novemberében és 1957 januárjában Gheorghiu-Dej akkori pártfőtitkár és Chivu Stoica miniszterelnök vezetésével román küldöttség érkezett Budapestre azzal a feladattal, hogy a magyar kormány képviselőjétől, Kádár Jánostól Erdélyre vonatkozóan lemondási nyilatkozatot kapjanak. Kádár a parlament 1958. január 27-i ülésén elhangzott beszédében ki is jelentette, hogy „a Magyar Népköztársaság sem területi, sem más igényeket nem támaszt más országokkal szemben”.¹¹ Egy hónappal később, februárban tett romániai látogatása alkalmával, megerősítette irredenta-ellenes álláspontját: „Magyarországnak nincsenek területi követelései Romániával szemben”.¹²

Először a hatvanas évek közepén bírálta a magyar kormány hivatalosan is Románia külpolitikáját Komócsin Zoltán cikkében, melyet a *Pravda* 1966. szeptember 16-i száma közölt, majd Kádár János beszédében, melyet a *Népszabadság* 1966. október 8-i és 29-i száma tett közzé. Ugyancsak a *Népszabadság* közölte az 1966. július 2-i számában Kádár János interjút, amelyben Kádár a trianoni békeszerződést a „Magyarországot területeitől megfosztó imperialista diktátum”-nak nevezte.

1968 őszén újabb megfogalmazásban nyilvánította ki a magyar kormány határain kívül élő nemzeti kisebbségeihez való viszonyát: „Egy nép sem tépi szét kapcsolatait elszakított részeihez, amelyek ugyanazt a nyelvet beszélik és azonos történelmük és kultúrájuk van. Nincs nép, mely hasonlóan cselekedne anélkül, hogy ne adná fel saját magát. Elengedhetetlen kötelességünk ezeket a kapcsolatokat őrizni és ápolni.”¹³ A kijelentések akkor hangzottak el, amikor a Szovjetuniótól való román külpolitikai és gazdasági függetlenségi kísérletek első jelei mutatkoztak, illetve amikor Ceaușescu kritikus hangon bírálta Csehszlovákia 1968. augusztusi szovjet megszállását.

Maga a kisebbségi kérdés Magyarország és Románia között először 1971 nyarán került nyilvánosságra, amikor – röviddel Ceaușescu kínai látogatása után, tehát ugyancsak szovjet kezdeményezésre – Komócsin Zoltán politikai bizottsági tag kijelentette, hogy „Magyarországot érdekli a Romániában élő magyar nemzeti kisebbség sorsa”.¹⁴ Komócsin nyilatkozatát a román kormány képviselője, Paul Niculescu-Mizil, Románia belső ügyeibe való beavatkozásnak minősítette.¹⁵

Feltűnést keltett Kádár János a helsinki Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten 1975. július 31-én elhangzott beszéde, amelyben Magyarország 1919–1920-as területi veszteségeit, a „történelmi tragédiát” és „Trianon igazságtalanságát” idézte emlékezetbe.¹⁶ A hetvenes évek második felétől, miután a nyugati sajtó is foglalkozni kezdett a romániai nemzeti kisebbségek helyzetével, fokozódott a magyar–román feszültség is: sajtóviták indultak, magyarelleses pamflettek láttak napvilágot, de maga a nemzetiségi kérdés nem jutott el a politikum fórumáig.

A magyar kormánynak ma sincs kialakult koncepciója a romániai – és általában a szomszéd államokban élő – magyar etnikai közösségek jövőjét illetően, elnyomatásuk ellen képtelen jogvédelmet nyújtani, helyzetükről is csak tartózkodó, óvatos fogalmazású írások jelennek meg; a román sajtó legújabb támadásaira csak általánosító, vitát kerülő utalásokkal válaszolnak a hazai lapok.

Elhatározó befolyással lesz a romániai magyarok további sorsának az alakulására a magyar kormány magatartása és a külföldi közvélemény támogatásának a megnyerése. Tudni kell azonban, hogy a nyugati magyar sajtó közleményei, vagy magyar nyelven publikált munkák elégtelenek, hatástalanok a nemzetközi közvélemény felvilágosítása szempontjából. A romániai – és általában a szomszéd államokban élő – magyar anyanyelvűek helyzetének a köztudatba való bevitele tárgyilagos józansággal megírt idegen nyelvű közleményeket és munkákat igényel.

Sok minden múlik a határon kívül élő magyarok szellemi tartalékainak az életképességén és nemzeti identitásukhoz való ragaszkodásán. Az önfeladás vagy az önmegvalósítás vállalásán. A nemzetiségi kér-

dés továbbra is bizonytalansági tényező marad a közép-kelet-európai térségben. Sikertelennek bizonyult eddig minden olyan kísérlet, mely erőszakos intézkedésekkel, diszkriminációs politikával, vagy hosszú távra tervezett beolvasztási módszerekkel keresett megoldást.

Nehezen lehet a kisebbségek problémáit „belső ügynek”, vagy elszigetelt jelenségnek tekinteni, gyökerei európai távlatokba, világméretbe ágaznak.

(1986)

Jegyzetek:

1 Egy magát megnevezni nem kívánó, Nyugaton élő volt romániai pedagógus szíves közlése.

2 Uo.

3 *Erdélyi Magyar Hírügynökség* (a továbbiakban *EMH*), 102/1985. számú jelentése, Székelyudvarhely, 1985. dec. 16.

4 *EMH*, 89/1985. sz. jelentés, Kolozsvár, 1985. oki. 25.

5 *EMH*, 39/1984. sz. jelentés, 1984. júl. 26.

6 Uo.

7 *EMH*, 1984. szeptemberi-októberi száma.

8 *EMH*, Kolozsvár, 1985. aug. 14.

9 Az erdélyi református egyház válságáról részletes leírást ad Illyés Elemér, *Meghosszabbítani az agóniát?* című cikkében (*Irodalmi Újság*, 1986. 1. sz.)

10 Nehéz dialógus. Ion Rasiu és Illyés Elemér levélváltása, *Irodalmi Újság*, 1985. 1. sz

11 *Népszabadság*, Budapest, 1958. január 28.

12 Bukaresti rádió, 1958. február 27.

13 *Népszabadság*, 1968. október 6.

14 *Népszabadság*, 1971. június 25.

15 *Scînteia*, Bukarest, 1971. július 9.

16 *Népszabadság*, 1975. aug. 1.

(*Nyugati Magyar Tanulmányírók Antológiája*, 1987)